

AUDIOVIZUAL VOSITALAR YORDAMIDA NUTQNI RIVOJLANTIRISH

Boymurodova Sarvinoz Saparali qizi
Nizomiy nomidagi O'zbekiston milliy
pedagogika universiteti 2-bosqich talabasi

Annotatsiya: Zamonaviy ta'lim jarayonida nutqni rivojlantirish uchun ilg'or usullardan foydalanish muhim bo'lib, ularning eng samaralilaridan biri audiovizual vositalar vositasida amalga oshiriladigan metodik yondashuv hisoblanadi. Tahsil olishda nafaqat kitob va yozma manbalardan, balki zamonaviy texnik imkoniyatlar – video, audio, animatsion filmlar, to'liq metrajli filmlar, teleko'rsatuvlar, hujjatli filmlar, podkastlar, elektron darsliklar, o'quv filmlari hamda ta'limiy dasturlar keng tarzda qo'llanilmoqda. Audiovizual vositalarning eng asosiy ustunligi – ta'lim oluvchilarning eshitish va ko'rish organlari orqali bilvosita hamda to'g'ridan-to'g'ri axborot olish, real hayotiy jarayonlarni kuzatish, til va nutqga xos harakat, ohang va intonatsiyani jonli qabul qilish imkonini berishidir. Shu sabab audiovizual vositalar vositasida nutqni rivojlantirish bugungi kunning dolzarb va natijador yondashuvlaridan biri sifatida tobora ahamiyat kasb etmoqda.

Kalit so'zlar: Audiovizual vositalar, nutqni rivojlantirish, zamonaviy ta'lim, multimediya, og'zaki nutq, yozma nutq, kommunikativ malaka, interfaol mashg'ulot, didaktik vosita, estetik tafakkur.

Audiovizual vositalar yordamida nutqni rivojlantirish metodikasi bir necha yo'nalishda kechadi. Eng avvalo, bu vositalar sinfda jonli va interfaol muhit yaratadi, o'quvchilar e'tiborini ko'proq o'ziga jalb etadi. Eshituvchi va ko'ruvchi didaktik materiallar yordamida turli toifa va yoshdagi o'quvchilarda tilga bo'lgan qiziqish, nutqiy faoliyatga kirishish ishtiyoqi ortadi. O'quv materiallarining audiovizual shaklda taqdim etilishi orqali predmet haqida to'liq va aniqlashtirilgan tasavvur, zamonaviy til imkoniyatlaridan foydalangan holda nutqni rivojlantirish, eshitilgan va ko'rilgan ta'limiy axborotni amaliy nutq faoliyatida ifoda etish malakasi kuchayadi. Audiovizual vositalarning ta'limdagi ahamiyati, eng avvalo, nutqning idrok etish, tahlil qilish, tushunish, so'z boyligini orttirish, to'g'ri talaffuz va intonatsiyani egallash, ifoda vositalaridan unumli foydalanish kabi jihatlarda ko'zga tashlanadi. Bu vositalardan unumli foydalanilish natijasida o'quvchilar va talabalar so'zlashuv tilini yaxshi o'zlashtiradilar, murakkab grammatik tuzilmalarda ham o'zlarini bimalol ifoda etish ko'nikmasini shakllantiradilar. O'qituvchi suhbat, hikoya, taqdimot, muhokama, muloqot, nutqiy ta'limiy o'yin va boshqa faoliyat turlarida audiovizual vositalarni turli sxema, animatsiya, videokadr, audiofayllarni muammoli savollar yoki interfaol vazifalar ko'rinishida taklif qilishi ta'lim sifatiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Ta'lim

jarayonida audiovizual vositalardan foydalanish orqali og'zaki nutq, yozma nutq, fonetik jismlarni to'g'ri talaffuz qilish, fikr bayoni, muloqot uslublari, orfografik va uslubiy me'yorlarga rioya qilish, jumla tuzilishi, aniq va tushunarli yozish yoki so'zlash malakalari mukammal o'zlashtiriladi. Videodars, tovush yozuvlari yoki multimediy taqdimotlar yordamida o'rganilayotgan til fonetikasi, leksikasi, morfologik va sintaktik ko'nikmalari chuqurlashadi, o'quvchining nutqiy tafakkuri rivojlanadi. Harakat, libos, yuz ifodasi, ovoz (intonatsiya), jism va makon orqali nutqiy jarayon to'la ifodalangan bo'ladi [1].

Audiovizual vositalarning eng muhim vazifasi – o'quvchiga o'z fikrini erkin, aniq va ravon bayon qilish, real muloqotda ishtirok etsa bo'ladigan turli ssenariylarni jonli idrok qilish, ularni boshidan kechirgan holda til faoliyatini rivojlantirish imkoniyatini berishidir. O'qituvchi darsda audiovizual matn ayoqlari asosida yangi termin va iboralarni tanishtiradi, so'zlarning to'g'ri talaffuzini namoyon qiladi, muammoli vaziyatlar, bahs-munozara, turli kontekstda so'zlashuvlarni jonli muhitda taklif etadi. U o'quvchining eshitish, ko'rish, o'zlashtirish va yodda saqlash malakalarini aktivlashtiradi, dialog va monolog nutqi orqali har bir o'quvchi faolligini oshiradi. Audiovizual manbalar yordamida nutqni rivojlantirishda tinglovchi va ko'ruvchi faoliyati real voqealar bilan bog'liq bo'ladi. O'quvchi nafaqat eshitadi va ko'radi, balki mustaqil mulohaza yuritadi, bog'liq axborotni tahlil etadi, mavzuga oid yangi savol va javoblar ishlab chiqadi, o'zining individual fikrini shakllantiradi. Bunday darslarda so'zlashish, yozish, savol-javob, qisqa matnlar tuzish, nutqning semantik qatlamini boyitish, grammatik strukturani mustahkamlash, mantiqan to'g'ri gaplar tuzish va ifodaviy jihatdan boy matnlar yaratishga alohida urg'u beriladi. O'qituvchi, ayniqsa, jonli dialog vaqtidagi emotsional reaksiyalarga, intonatsiya va nutq tempi, aksent va ruknlar, so'z ishlatish madaniyatiga ham e'tibor qaratadi. Audiovizual vositalarning yana bir asosiy afzalligi – ular yordamida so'zlarning real ishlatilishi, natural ohang va kontekst, jonli muloqot va muhit taqdim etiladi. O'quvchi uchun begona so'z, yangi ibora yoki murakkab grammatik konstruktsiya haqiqiy muhitda qanday ishlatilishiga guvoh bo'lish juda muhim. Oqibatda, ko'rilgan va eshitilgan material so'zlashuvda erkin foydalaniladi, o'quvchilar til kesimida yangi jumla va iboralarni to'g'ri talqin qilish, matn mazmunini boshqalarga yetkazish, mustaqil muloqot tashkil etish ko'nikmasini egallaydilar [2].

Nutqni audiovizual vositalar yordamida rivojlantirishda bir qancha metodik tamoyillarga amal qilinadi. O'qituvchi so'zlashuv nutqini o'rgatishda turli videorolik, qisqa film, ta'limiy animatsiya, tezkor interfaol audio dialog va boshqa zamonaviy uslublardan xabardor bo'lishi, har bir darsda ularni ta'limiy vazifalarga mos tanlashi lozim. O'quv materiallari real hayotdan olingan, zamonaviy yoxud tarixiy ssenariyga asoslangan, o'qitilayotgan til mavzusi, leksik yoki grammatik mavzuga mosligi dars samaradorligini oshiradi. Audiovizual vositalardan foydalanishda tarbiyaviy mavzular,

madaniy qadriyatlar va etik normalar ham inobatga olinadi. Ta'lim tizimida audiovizual materiallardan foydalanish bo'yicha uzluksiz izlanish va innovatsion ilg'or tajribalar amalga oshiriladi. Dars jarayonida elektron darsliklar, onlayn platformalar, maxsus programmlar, video platformalar materiallaridan foydalanish orqali o'quvchilar doimo yangilikka qiziqadi, o'zlarini zamon bilan hamnafas yurishga chorlaydi. Bu esa, til va nutq rivojining yangi bosqichlariga olib keladi, o'quvchi tafakkuri, axborotni tanlash, tahlil qilish, mulohaza yuritish, tanqidiy va ijodiy fikrlash, o'zini ifoda qilish, muloqotda erkin ishtirok etishga o'rgatadi. Audiovizual vositalar yordamida nutqni rivojlantirishda darslar bosqichma-bosqich tashkil etiladi. Dastlabki bosqichda o'quvchilar videoyozuv, audio material, tasviriy lavha yoki animatsiyani tomosha qiladi. Ikkinchi bosqichda — o'qituvchi jarayonga faol muloqot, savol-javob, matnni qismlarga ajratib o'rganish, so'z va ibora, gap tuzilmasi, asosiy fikr va tafsilotni ajratish ishlarini kiritadi. Uchinchi bosqichda — o'quvchilar mustaqil nutq tuzadi, qisqa javob beradi, yangi so'z va iboralarni og'zaki yoki yozma muloqotda taqdim etadi. Eng so'nggi bosqichda — matnlarni tahlil qilish, umumlashtirish, natija chiqarish jarayonlari amalga oshiriladi. Yangi so'z va iboralar, grammatik vositalar nutqda mustahkamlanadi, real hayotda qo'llash malakasi bo'yicha mashqlar bajariladi. Ta'lim muassasasida audiovizual vositalar yordamida nutqni rivojlantirish o'qituvchi va o'quvchi hamkorligida muntazam olib boriladi. Darsda ishtirokchilar faol, ochiq va mustaqil bo'lishga undaladi. O'quvchilar o'z-o'zini baholaydi, materialni tahlil qiladi, yangi savollar ishlab chiqadi, mustaqil nutq matnlari tuzadi va har bir bosqichda til va nutq madaniyati elementlarini amalda qo'llaydi. Bu metodika o'quvchilarning egallagan bilimlarini real muloqot, amaliy nutqiy holatlarda erkin qo'llay biladigan darajaga olib chiqadi. Audiovizual vositalardan foydalanishda o'quvchilar tajriba, tahlil, muloqot, mustaqil matn tuzish, yangi so'zlarni o'zlashtirish, talaffuzni shakllantirish, eshitilgan va ko'rilgan manbani ifodaviy nutqqa aylantirish, stilistik va grammatik jihatdan to'g'ri, boy va izchil gap tuzish, nutqiy faoliyatga ijodkorona, yangilikka intiluvchanlik ruhida yondashishni o'rganadilar. Shuningdek, ular orqali o'quvchilarda audiovizual idrok (ko'rish va eshitish orqali o'rganish), multimodal yondashuv, kontekstual tafakkur, axborotga tanqidiy yondashish va zamonaviy kommunikativ malakalar shakllanadi [3].

Audiovizual vositalarning yana bir asosiy ahamiyati – ular yordamida kommunikativ kompetensiya, til va nutq samaradorligi, estetik did, axborot madaniyati, madaniyatlararo muloqot va global tafakkur rivojlanishidir. O'qituvchilar xorijiy tilni, o'zbek tilini yoki ona tilini o'rgatishda zamonaviy audiovizual vositalardan keng foydalanadi. Bu vositalar orqali bolalar real muloqot axborotlarini kuzatish, jonli talaffuz va ohangni eshitish, qisqa va uzun matnlar, hikoya yo'llarini tuzishda qatnashadi. Shu tariqa, o'quvchilar zamonaviy kommunikativ muhitda o'z fikrini erkin, mantiqan asosli va estetik nuqtayi nazardan sayqallangan holda ifoda

etish, axborot almashish va mushohada yuritish, hamkorlikda ijodiy matn tuzish, tanqidiy mulohaza yuritish va analitik fikrlash malakasiga ega bo'ladi. Darsda audiovizual vositalar orqali nutqni rivojlantirish vaqti har doim o'qituvchi va o'quvchi o'rtasida faol interfaol muloqot, birgalikda ijodiy natija, o'zaro fikr almashishga asoslanadi. O'qituvchi har bir o'quvchining nutqiy salohiyati va yig'ilgan tajribasini inobatga olish, darsni shaxsiy, guruhiy va jamoaviy mashqlar orqali boyitish, ta'limiy jarayonni individual, kooperativ va musobaqaviy ruhda tashkil etishga alohida e'tibor beradi. Audiovizual materiallar, jonli so'z va tasvirdan unumli foydalanish natijasida o'quvchilarda ijtimoiy faoliyat, axborot va kommunikativ, ijodiy va tanqidiy tafakkur, hamkorlik va jamoadoshlik ruhiyati shakllanadi. Ta'limda audiovizual vositalarning yana bir o'ziga xos tomoni – o'qituvchi nutqining namoyonligi, jonli ohang, real muloqot, emotsional va ijtimoiy jihatlarni ifodalash imkoniyatidir. Har bir o'quvchi bu jarayonda o'zini erkin, mustaqil, faol ishtirokchi sifatida his qiladi, matn tuzishdagi grammatik, fonetik, orfografik, stilistik, semantik malakalarini mustahkamlash imkoniga ega bo'ladi. Audiovizual vositalarni doimiy ravishda didaktik faoliyatda joriy etish orqali nutqni boyitish, muloqot mahoratini oshirish va zamonaviy kommunikativ kompetensiyani rivojlantirish mumkin bo'ladi [4].

Xulosa:

Xulosa qilib aytilsa, audiovizual vositalar yordamida nutqni rivojlantirish zamonaviy ta'limning ajralmas va hayotiy masalalaridan biridir. Shu metodika orqali o'quvchilar bilim, ko'nikma, malaka, tajriba, estetik tafakkur, ijodiy fikrlash, axborotni sog'lom tahlil qilish va erkin muloqot, mustaqil va zamonaviy nutq madaniyatini shakllantiradilar. Audiovizual vositalar dars jarayonida mustahkam hissa qo'shadigan, o'qituvchi va o'quvchi o'rtasida interfaol hamkorlik va ijodiy ruh yaratadigan, real kommunikativ muhitda so'zlashuv va yozma nutq malakalarini rivojlantiradigan eng ilg'or va samarali vositalardandir. Bugungi ta'lim jarayonida audiovizual vositalardan keng foydalanuvchi o'qituvchi zamon talabiga javob bera oladigan, o'z nutqi va fikrini erkin, aniq va lo'nda ifoda qila oladigan, ijtimoiy va madaniy muhitda faol ishtirok etadigan o'quvchini yetishtiradi. Ushbu metodika kelajak avlodning til va nutq madaniyati, ijodiy salohiyati, ma'naviy boyligi va kommunikatsion kompetensiyasini rivojlantirishga katta yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Orinbaeva M.M. O'quvchilarning nutqini rivojlantirishda audiovizual vositalarning ahamiyati. – Toshkent: O'qituvchi, 2020.
2. Xushvaqtova N. Nutq o'stirish metodikasi va ilg'or tajribalar. – Toshkent: Ma'naviyat, 2018.
3. Djalolova S. Zamonaviy darsda interaktiv metodlar va axborot-kommunikatsion texnologiyalardan foydalanish. – Toshkent, 2021.

4. Karimova D. O'zbek tilini o'qitishda audiovizual vositalarning o'rni. – Samarqand, 2022.
5. Normurodov A. Pedagogik texnologiyalar va innovatsiyalar. – Toshkent: Muharrir, 2022.
6. Bobojonov A. Ta'lim tizimida jarayonlarni zamonaviy asosda tashkil etish. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2019.
7. Tojiev O. O'zbek tili o'qitish metodikasi. – Toshkent: Akademnashr, 2020.